

ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΑΝΔΗ

Τὸ γαλλικὸν ἔθνος, ἀνήγειρε πρό τινων ἡμερῶν (τῇ 10 Αὐγούστου ἐ. ἐ.) ἀνδριάντα εἰς ἓν τῶν ἀρίστων συγγραφέων του, εἰς τὴν γυναικα, τὴν θίξασαν τὰ τολμηρότατα καὶ ἐπισφαλέστατα προβλήματα τοῦ αἰῶνος, τὴν διατυπώσασαν τοὺς σκεπτικωτάτους δισταγμοὺς κατὰ τῶν λειτουργούντων κοινωνικῶν θεσμῶν, ἐφ' ὃν ἀπ' αἰῶνων ἐρείδεται τὸ ιστορικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἐκδηλώσασαν μεταξὺ τῶν πρώτων τὴν χάριν, τὴν λεπτότητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ἡ εὐλαβής ἀφοσίωσις ἐνὸς λαοῦ, καὶ ἐν τῷ βίῳ καὶ μετὰ θάνατον, πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὰ ἔθνικὰ ἰδεώδη, τοὺς συνοψίζοντας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν ποικίλην αὐτοῦ ιστορικὴν προσωπικότητα, εἶνε τὸ ἐνεργέστατον σημεῖον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ ἐργασίας. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ ἀγῶνος, τῆς πάλης καὶ τῶν ἀντιθέσεων, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ λαός, διεξάγων ἐνδιαφέρουσαν ιστορικὴν ἀποστολήν, οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, καθ' ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, εἶνε τὰ ζῶντα σύμβολα τῆς ιστορικῆς αὐτοῦ δημιουργίας, ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τῶν ἐσωτάτων πόθων καὶ ἰδεῶν αὐτοῦ, ἀληθῶν ἡ πεπλανημένων. Πολλάκις παραγνωρίζονται, ἔχθαιρονται, καταδιώκονται, ἀναξίως προσβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ μίσους, τοῦ φθόνου, ἡ τῆς ἀδιαφορίας· ἀλλ' ἡ ιστορικὴ ἐπανόρθωσις ἐπέρχεται θάττον ἡ βράδιον, ἀποδίδουσα ἑκάστῳ τὸ δίκαιον. Δὲν ὑπάρχονται ρόδα ἀνευ ἀκανθῶν· ἡ δόξα δὲν κατακτᾶται ἄνευ μερίμνης, ἀγώνων καὶ ἐργασίας. Ἀλλὰ θ' ἀνατείλη ποτὲ ἡ ἡμέρα, καθ' ἥν ἀσφαλής καὶ ἀναμφίβολος ὁ στέφανος αὐτῆς θὰ κοσμήσῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ μάρτυρος, τοῦ νικητοῦ. Ἐν ἔθνος δὲν ἔχει νὰ παράσχῃ μείζονας ἀποδείξεις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τῆς εὐγενείας, τῆς δράσεως, ἡ διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἐκλεκτούς του. Ὁ ἀνεγειρόμενος ἀνδριάς δὲν εἶνε μόνον ἡ διαιώνισις τῶν τύπων, τῆς προσωπικότητος ἐνὸς πεπερασμένου ὄντος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ἡ διαιώνισις καὶ ἀποθέωσις τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος, λαβόντος ἄλλοτε σάρκα καὶ ὑπόστασιν παρά τινι προνομιούχῳ ἀτόμῳ.

Ἡ Γεωργία Σάνδη ἀνήκει ἀναντιρρήτως εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐκλεκτῶν τούτων ὄντων. Πλέον ἡ ἄπαξ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῆς παρέστησε τὴν σύγχρονον Γαλλίαν, ἐξεπροσώπησε τὸ ἔθνικὸν πνεῦμα ἐν ταῖς ἀληθείαις αὐτοῦ καὶ ταῖς πλάναις. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἀποστασίας, τῶν γενναίων πόθων καὶ τῶν μεγάλων πτήσεων, τῆς κριτικῆς τοῦ καθεστῶτος καὶ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ ἀγνώστου, ἡ συγγραφεὺς τῆς Λαιλίας καὶ τοῦ Ὀρατίου ἡθισμὸν ἀπαντα τὰ μαρτύρια, τὰς θλίψεις, τὰς ἀπογοητεύσεις, αἴτινες τοσοῦτον ἀπαισίως ἐτάραξαν τὴν συνειδήσιν τοῦ αἰῶνος, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ διαλύσῃ αὐτὰς ἐπὶ στιγμὴν ἡ φαεινὴ λαμπὰς τῆς πί-

στεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Εἶνε ἀληθές, ὅτι μετὰ τὴν κληροδοσίαν τοῦ δεκάτου ὄγδου αἰῶνος, τὴν περίοδον τοῦ Βολταίρου καὶ τῆς Ἐγκυλοπαιίδειας, ἡς τελευταία ἐκδήλωσις ὑπῆρξεν ὁ τραγικὸς Φαῦστος, ἀπεπειράθη πρὸς στιγμὴν ὁ φοῖνιξ τοῦ «Πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ» νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ νέου αἰῶνος, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος, ὁ ψάλτης τοῦ Πεναίου, ὑπῆρξεν ἀκουσίως ἐπίσης ἐν τῶν τραγικωτάτων θυμάτων τῆς νόσου ταύτης τῆς παγκοσμίου ὁ δύνης. Ὁ μοιραῖτος κύκλος, ἐνῷ περιστρέφεται ταλαιπωρουμένη καὶ πάσχουσα ἡ σύγχρονος ἀνθρωπότης, διατελεῖτ ὁ αὐτός, ζοφερὸς καὶ ἀφώτιστος, μάτην ἀναμενομένου τοῦ παρακλήτου φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθείας, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Σπανίως ἡ ἀνθρωπότης εὑρέθη ἐνώπιον ἀπαισιωτέρων προσβλημάτων, δυστυχεστέρας πραγματικότητος, ὅσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τὰ πάντα ὑφίστανται τὴν κοπίδα τῆς κριτικῆς, τῆς ἀρνήσεως. Ἐν τῷ κυκεῶνι τούτῳ τῶν ἀποριῶν καὶ τῶν λύσεων, ἐξίσου γριφωδῶν καὶ σκοτεινῶν, ἐν μόνον μένει ὀρθόν, ἀληθές, πραγματικόν: ἡ μηδαμινότης τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν προσβλημάτων τοῦ βίου. Ὁ βασιλεὺς τῆς δημιουργίας, μεθ' ὅλας τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ, εύρισκει ἑαυτὸν ἐπίσης μικρόν, ὅσον καὶ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ιστορικῆς αὐτοῦ ἐμφανίσεως. Τὸ ἄγνωστον, τὸ ἀδηλον ἐξίσου περιβάλλουσιν αὐτόν, μεθ' ὅλους τοὺς θριάμβους τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ πνεύματος.

Το be, or not to be.

Ἄν δὲν ἀπατῶμαι, τοιοῦτον εἶνε τὸ σύμβολον τοῦ συγχρόνου βίου, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ιστορικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος: Ὁ δισταγμὸς τοῦ Ἀμλέτου, ἡ ἀγνοία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀθυμία, ἡ κατ' ἀνάγκην καταλαβούσα τὰ πνεύματα, διαχυθεῖσα δὲ καθ' ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, ὑπὸ πᾶσαν αὐτῶν μορφὴν καὶ ἐκδηλώσιν—τὴν ἐπιστήμην, τὴν ποίησιν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν δημιουργίαν καὶ τάξιν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπαισία ὁ γενικὸς οὗτος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χαρακτήρο τῆς κοινωνίας τοῦ δεκάτου ἀιῶνος, ἐν συνειδήσει ἡ ἀσυνειδήτως ἐκδηλούμενος, καὶ ὑπὸ τὰ ζοφερώτατα τῶν χρωμάτων, ἀπὸ τῆς μελαγχολικῆς ποιήσεως τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ Λεοπάρδη, ἀπὸ τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως τοῦ Σχιοπεγχάουερ καὶ τοῦ Χάρτμανν, μέχρι τῶν ἀνατρεπτικῶν καὶ μηδενιστικῶν τάσεων τῆς νεωτέρας κοινωνιστικῆς μεταρρυθμίσεως. Τοῦ καθολικοῦ τούτου χαρακτήρος ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν καὶ ἔλαβον τὸν τύπον τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων ἐν τῇ ποικίλῃ αὐτῶν δημιουργίᾳ. Ἡ συζήτησις, εἶτα ἡ κριτική, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ ἀρνησις. Ἐλάχιστοι τῶν διακριθέντων ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐργασίᾳ τῆς ιστορίας διεξέφυγον τὰς πλεκτάνας τῶν ἀπασχολούντων τὸν καθ' ἡμᾶς βίον προ-

βλημάτων. Ἡ θρησκεία συνεζητήθη, ἡμφισθητήθη, κατεκρίθη ποικιλοτρόπως, ἡ ἰδιοκτησία, ὁ γάμος, ἡ πολιτεία, αὐτὴ ἡ κοινωνία οἱ δὲ ἐνδοξότατοι καὶ δημοτικώτατοι τῶν ἡρώων τοῦ πνεύματος διεκρίθησαν καὶ ἐτιμήθησαν ἐκ τῆς δυνάμεως, ἦν ἀνέπτυξαν ἐν τῇ τεραστίᾳ ταύτη πάλη κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, ὁ Βύρων, ὁ Φάγιερμπαχ, ὁ Στράους, ὁ Προυδών, ὁ Βίκτωρ Ούγγρω, Δουμᾶς ὁ νεώτερος, ὁ Φερδινάνδος Λασσάλλ, ὁ Χάρτμανν, εἶναι οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἀθληταὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου τοῦ νεωτέρου κόσμου, οἱ παρασχόντες τὸν προσωπικὸν αὐτῶν τύπον εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὴν κοινωνίαν, ἀφ' ἣς ἔλαβον τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν ἀφετηρίαν.

Ἡ Γεωργία Σάνδη κατέχει ἀναμφισβόλως τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν τολμηρῶν τούτων πνευμάτων, ὡν ὁ ἀριθμὸς λεγεών ἐν τῇ νεωτέρᾳ ιστορίᾳ, ἀλλὰ τῶν ἀρίστων καὶ δοκιμωτάτων. Σπανίως ἡ γαλλικὴ γλώσσα ἀνέπτυξε τελειότερον τὴν τεχνικὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ ἰδιοφύΐαν, ὅσον ἐν τοῖς συγγράμμασι τῆς γυναικὸς ταύτης, οὐχὶ ἄνευ λόγου ἀνακηρυχθείσης ὑπὸ δοκίμων κριτικῶν, ἀνεξαρτήτως τῶν κοινωνικῶν αὐτῆς τάσεων, ὡς ἐνὸς τῶν πρώτων συγγραφέων τῆς Γαλλίας τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Ἡτο γυνή, ἀλλ' ἐν τῇ συλλήψει καὶ τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου αὐτῆς ἐξεδηλώθη ἀνδρικὴ παράστασις καὶ εὔτολμία, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐκλίπῃ ἡ λεπτότης καὶ ἡ ἀδροτέρα χάρις τῆς γυναικείας ἐργασίας· ἡ δὲ διπλῆ αὕτη συνένωσις δύο ἀντιθέτων χαρακτήρων καὶ δυνάμεων ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ δύναμιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἔργου τῆς Σάνδης καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἐργασίας.

Ἡτο μεγάλη ἔξαίρεσις.

Συνήθως ἡ γυνή, ἡ ἐκτρεπομένη τῶν καθωρισμένων αὐτῇ ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας καθηκόντων, εἶναι ἐλαττωματικὴ τὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ πέρα τῶν ἐσκαμμένων προχώρησις αὐτῆς ἀποτελεῖ παράδεισιν, ἡς ἡ ἀνταμοιβὴ σπανίως ἔσται ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία, καὶ τοῦτο οὐχὶ κατὰ πρόληψιν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει φυσιολογικῶν νόμων καὶ δεδομένων. Ἡ γυνὴ εἶναι ὁ φύλαξ, ἡ ἐστιὰς τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀσύλου, ὡς τοιαύτη δὲ δικαιοῦται ν' ἀπαιτῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸν καθολικὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀνοχὴν ἐν πάσῃ περιστάσει. Ἐξερχομένη τῆς φυσιολογικῆς αὐτῆς καταστάσεως, εἶναι ὑστερικὸν ὄν, ἐπίπλαστον, ψευδές, ζητοῦσα νὰ διαδραματίσῃ πρόσωπον, τὸ δόπιον ἀρνοῦνται αὐτῇ καὶ φύσις καὶ κοινωνία. Ἀν ὑπάρχωσιν ἔξαιρέσις ἐν τῇ ιστορίᾳ, αὗται δὲν ἀποτελοῦσι τὸν κανόνα. Ὁ κύριος παράγων τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ καρδία, τὸ αἰσθήμα, ἀλλ' ἡ κοινωνία, ἐν τῇ ζωηρᾷ αὐτῆς πάλη, διέπεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἄλλων ἐλατηρίων, ἐν οἷς ὑστερεῖ τὸ ὥρατον φῦλον, τὸ πρωρισμένον νὰ ἐκπροσωπῇ μόνον τὸ μυστήριον καὶ νὰ πληρῇ τὰς τέρψεις τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀσύλου. Ἀληθῶς ὑπῆρξαν λαοί, οἵτινες ἀνεγνώρισαν καὶ ἐτίμησαν τὴν γυναῖκα, περιβαλόντες αὐτὴν διά τινος αἴγλης· ἀλλὰ τοῦτο ἐντὸς τοῦ οἴκου μόνον, σπανιώτατα δὲ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ἐνθα δύναται ὅπως δήποτε νὰ λάθῃ θέσιν αὐτῇ, νὰ ἔμπνευσῃ διὰ νὰ ἔμπνεύσῃ· ἀλλ' ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἀγορᾶς, ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας, ἐνθα δημοσίας πλατείας, ἐνθα δημοσίας πλατείας,

ροῦνται καὶ παλαίουσι τοσαῦτα πάθη, σύμφεροντα, ἐλατήρια, ἡ γυνὴ εἶνε ξενικὸν φυτόν, μή δυνάμενον νὰ βλαστήσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ. Ἡ γυνὴ εἶνε θρησκευτικὴ φύσις, λυρικὴ, δυναμένη μόνον νὰ ἐκχύσῃ εἰς στροφάς τινας, τρυφερὰς καὶ περιπαθεῖς, τὸ κυριεῦνον αὐτὴν αἰσθημα. Ἄλλ' ἐπέκεινα τῆς ίκανότητος ταύτης οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἐπὶ εύρυτέρου σταδίου διαρκὲς καὶ γενναῖον, ἄξιον ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἐκδηλούται. Κοινωνία, ἐν ἣ ἀντίθετοι σκέψεις καὶ τάσεις σημαίνονται, προδίδει νοσηρὰν κατάστασιν, ἐκτροπὴν ἀπὸ τῶν φυσικῶν νόμων, ἄξιον ἀληθῶς πρότυπον καὶ ύποδειγμα τῶν Ἐκκλησίας οὐσῶν τοῦ ἀθανάτου κωμῳδιοποιοῦ τῆς ἀρχαιότητος.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἐν τῇ ιστορικῇ ταύτη περιόδῳ τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς ζυμώσεως, ὅποια ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ χάους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῶν μεγάλων προβλημάτων καὶ τῆς τολμηροτάτης ἀρνήσεως, τὸ πρόβλημα τῆς γυναικὸς ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς συζητήσεως ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις, ὑφ' ἀς παρίσταται αὕτη ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια, τὸ διαζύγιον, αἱ σχέσεις ἐν ἐνὶ λόγῳ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων φύλων, τῶν ἐκπροσωπούντων τὴν ἀφετηρίαν τῆς κοινωνικῆς συστάσεως καὶ δημιουργίας, κατέστησαν ἀντικείμενα ἴδιαιτέρας μελέτης καὶ ἀναπτύξεως ὑπὸ τε τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης, τῆς πολεμικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης μεταρρυθμίσεως. Τὸ θεμελιώδες βιόλιον τοῦ νεωτέρου ιστορικοῦ βίου, ὁ γαλλικὸς κῶδιξ, ἀπηγόρευσε ρητῶς τὴν ἀναζήτησιν τῆς πατρότητος, ἐνῷ ἡ ἐκκλησία καθιέρωσε μετὰ παντὸς τοῦ κύρους αὐτῆς τὴν ιερότητα τῆς οἰκογενείας. Ὁ γάμος εἶναι ὁ πυρὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, οἵα οὐφίσταται καὶ λειτουργεῖ σήμερον, αὕτη ἀρά δὲν δύναται νὰ μεταρρυθμισθῇ προσηκόντως, συνῳδὰ τοῖς δόγμασι τῆς κοινωνίας τοῦ μέλλοντος, οἵαν προδιαγράφουσιν οἱ μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ιδεολόγοι καὶ μεταρρυθμισταί, ἀν δὲν ὑποστῇ ριζικὴν τροποποίησιν αὐτὸς ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου. Τοιοῦτον τὸ τεθὲν θέμα ὑπὸ τῶν συγχρόνων μεταρρυθμιστῶν. Ὁ παραδοξότατος Ἰωάννης τῶν ἀνθρώπων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐξίσου μωρός, ὅσον καὶ μεγαλοφύής, αὐτὸς ὁ τελευταῖς γόνος ἀρχαιοτάτης δουκικῆς οἰκογενείας, ὁ Σαίν Σίμων, ὁ κηρύξας ἑαυτὸν πρωρισμένον νὰ ἐγκαινίσῃ τὴν νέαν ιστορικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ νὰ βασιλεύσῃ ἐπ' αὐτῇ, ὡς ἔβασιλευσεν ἐπὶ δέκα ὀκτὼ αἰῶνας ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἐν τῷ εύρυτάτῳ συστήματι τῆς μεταρρυθμιστικῆς αὐτοῦ ούτοπίας, εἶχε ζητήσει τὴν ἀνατροπὴν παντὸς τοῦ οὐφίσταμένου καθεστῶτος καὶ τὴν δημιουργίαν νέου, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς νέας ιστορικῆς τάξεως. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἀν ἦτο παράτολμος καὶ χιμαιρική, ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἀνευ ἀντιστάσεως, μετ' ἐνθουσιασμοῦ, μετὰ πίστεως. Αἱ ἐπαναστάσεις εἶνε δῆμοισι πρὸς καταιγίδας, συγκυκώσαι πᾶν τὸ προστυχόν, σαλεύουσαι τὰ πάντα ἐκ θεμελίων, μέχρις ὅτου ἐπανέλθῃ ἡ γαλήνη καὶ ἡ τάξις. Ἐν δὲ τῷ καθολικῷ τούτῳ τῶν πνευμάτων καὶ τῶν συνειδήσεων στροβίλῳ, τῷ προκλη-

θέντι ὑπὸ τοῦ κλύδωνος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπαντες οἱ ὑφιστάμενοι κοινωνικοὶ θεσμοὶ ὥφειλον κατ' ἀνάγκην νὰ τεθῶσιν ὑπὸ συζήτησιν, μεταξὺ δὲ τῶν πρωτίστων ὁ τοῦ γάμου. Ἐν ταῖς χιμαιρικαῖς αὐτῶν ὀπτασίαις οἱ μαθηταὶ τοῦ Σαίν Σίμωνος διὰ μυστικῆς γλώσσης ἐπεζήτησαν τὴν χειραφεσίαν τῆς σαρκός, (*réhabilitation de la chair*), κατ' ἀκολουθίαν τὸν ἐλεύθερον ἔρωτα καὶ τὰς μεταξὺ τῶν δύο φύλων σχέσεις ἐλευθέρας, ἀνεξαρτήτους πάσης κοινωνικῆς ὑποχρεώσεως. Τὰ τοιαῦτα δόγματα, ὅσον καὶ ἀν ἔχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τῶν σωφρονύντων ἀνατρεπτικὰ τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος καὶ ἀνήθικα, ἔτυχον οὐχ ἡττον ἀποδοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως τῶν ζητούντων τὴν μεταβολὴν χάριν τῆς μεταβολῆς. Καθ' ὃν καιρὸν συνεζητεῖτο καὶ ἐπεκρίνετο ἡ ἴδιοκτησία, ἵνα κηρυχθῇ κλοπὴ ἐπὶ τέλους, ὁ γάμος ἐπίσης ἐπρεπε νὰ ἐπικριθῇ δυσφημούμενος, ὡς μία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀνισότητος, ὡς ἡ νομιμοποίησις τῆς τυραννίας τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῆς γυναικός, καὶ ἐζητεῖτο ἡ κατάργησις αὐτοῦ, ἡ διαγραφὴ ἀπὸ τοῦ κώδικος, ἐν δύναμι τῶν ἰδεῶν τῆς νέας ἐλευθερίας καὶ ἰστητος.

Ὕπὸ τοιοῦτον ἐκκεντρικὸν πυρετόν, ἐπακολούθημα τῶν ἰσχυσάντων ἀνατρεπτικῶν ἀντικοινωνικῶν δογμάτων, διατελούντων τῶν πνευμάτων ἐν Γαλλίᾳ, ἐδημοσιεύετο τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὸ τὸν τύπον μυθιστορίας, ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ ψευδωνύμου, τολμηρὸν βιβλίον, κήρυγμα πολέμου κατὰ τῶν καθεστῶτων, προκαλέσαν, ἀμα τῇ δημοσιεύσει, ἕκτακτον ἐντύπωσιν, ἀνακηρυχθὲν δ' ὑπὸ τῶν ἐπισημοτάτων κριτικῶν, μεθ' ὅλας τὰς ἐν αὐτῷ ὑποστηρίζομένας πλάνας, ἔξοχον. Τὸ βιβλίον ἐκαλεῖτο Ἰνδιάνα· ἄγνωστος ἡτο ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα ἡτο φλογερόν, θέμα τῇς ἡμέρας. Διὰ τολμηρᾶς διαλεκτικῆς συνεζητεῖτο ἐν τῷ βιβλίῳ μετὰ πυρετώδους ἐνδιαφέροντος, ἐξ ὑποκειμενικῆς μᾶλλον ἀπόψεως, ἡ ἐξ ἀντικειμενικῆς κριτικῆς, ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου, ὅστις ἀμφισθητούμενος ἦδη ἐν τοῖς στενοῖς κύκλοις τῶν Σαινσιμινιακῶν, ἡ τῶν περὶ τὸν Φουριέρον, ἐρρίπτετο εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐτυμηγορίαν τοῦ εὔρυτέρου γαλλικοῦ δημοσίου διὰ βιβλίου καταληπτοῦ τοῖς πᾶσιν. Εἴτε ἐθαυμάζετο τὸ βιβλίον ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν, εἴτε κατεδικάζετο ὑπὸ τῶν πόλεμίων, ἀνεγνωρίζετο οὐχ ἡττον ὡς ἐν τῶν ἀρίστων προϊόντων τῆς γενναίας καὶ δημιουργικωτάτης ἐκείνης περιόδου τῆς ἐργασίας τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος. Οἱ δημοτικῶτατοι τῶν κριτικῶν τοῦ καιροῦ δὲν ἐδίστασαν νὰ καταλέξωσιν αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἀρίστων, ἐν μιᾷ στιγμῇ τοῦ ψευδωνύμου συγγραφέως καταστάντος ἀντικειμένου τῶν σχολίων καὶ τῆς περιεργείας καινοσπόνδου δημοσίου. Τὴν Ἰνδιάναν ἐπηκολούθησε μετ' ὀλίγον ἡ Βαλεντίνη, ὑπὸ τὸ αὐτὸ γραφεῖσα πνεῦμα, καὶ μετ' ὀλίγον ἡ νευρικὴ ἐκείνη καὶ παράδοξος Λαιλία, ἐν ὑστερικῇ ἀναμφιβόλως συλληφθεῖσα καταστάσει τῆς συγγραφέως, ἱδιότροπος, ἀντικοινωνική, ἀλλὰ περιπαθής καὶ λαμπρά, ἀγαπῶσα διὰ νὰ πάσχῃ, πάσχουσα ἄνευ ἐλπίδος, μήτε ἀνήρ, μήτε γυνή, ἀλλὰ κραμά τι ἐξ ἀμφοτέρων, παρὰ φύσιν πλάσμα, ἀντίτυπον τῆς νοηρᾶς κοινωνικῆς κατα-

στάσεως, ἐν ᾧ διετέλει ἡ Γαλλία, ὑφ' ἡς ἐκλονεῖτο ἡ συνείδησις τῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς ὁποίας ἡ Λαιλία ἦτο ἡ μούσα καὶ ἡ ἱέρεια. Ἡ κριτικὴ ἔστη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιβλίου ἐν ἀπορίᾳ, ἀγνοοῦσα ὅποια αἰσθήματα ἐνέπνευσαν αὐτό, τοσοῦτον περιπαθὲς, ὀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπαίσιον. Βεβαίως γυνὴ ἔγραψε τὸ βιβλίον τοῦτο, εἶπεν, ἀν δὲν ἀπατῶμαι, ὁ Γοναταύος Planche. Γοερά καὶ σπαραξικάρδιος κραυγὴ ἐξήρχετο ἀπὸ τῶν σελίδων αὐτοῦ, ζοφερὰ διαμαρτύρησις κατὰ κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ τύπων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐπέσειε τὴν ἀπειλὴν τῆς χειραφεσίας καὶ ἔψαλλε τὸ ἄσμα τῆς ἐξεγέρσεως. Καὶ ἡτο ἀληθῶς γυνὴ ὁ συγγραφεύς, διότι μόνον τοιαύτη ἡδύνατο νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ νὰ διατυπώῃ τοιαῦτα αἰσθήματα, τοιούτους πόθους, ὅποιοι ἀνεπτύσσοντο ἐν τοῖς φλογεροῖς ἐκείνοις μονολόγοις τοῦ βιβλίου. Μετ' ὀλίγον ἐγίνωσκε τὸ περίεργον δημόσιον τὸ πραγματικὸν ὄνομα τῆς συγγραφέως, τὴν καταγωγὴν αὐτῆς καὶ τὰς περιπτείας, δι' ὃν διηλθεν, ἀναμίκτους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον μετὰ μύθου καὶ ψεύδους, ἀλλὰ πάντως ἐρμηνευόσας τὰς σελίδας τῶν βιβλίων, αἴτινες ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἦσαν ἡ τρυφὴ καὶ ἡ ἀπορία τῶν πολυαριθμῶν ἀναγνωστῶν τῆς παραδόξου συγγραφέως.

Τὸ βιβλίον εἶνε τὸ ἐξωτερικόν ἀντίτυπον τοῦ ἐσωτερικοῦ πρωτοτύπου τοῦ συγγραφέως, ἡ εἰκὼν, ἐφ' ἡς ἀποτυπούται πολυτρόπως καὶ ποικίλως ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Ὁ ἀληθῆς ποιητής, ὅσον καὶ ἀν μελετήσῃ καὶ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου βαθύτατα, δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑποκειμενικότητος, ἡτις κατ' ἔξοχὴν κινεῖ τὸν νοῦν αὐτοῦ, τὴν ψυχὴν καὶ τὴν γραφίδα. Ἡ ἀληθῆς τέχνη ἐκδηλοῦται ἐν τῷ μυστηριώδει συνδυασμῷ τοῦ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου κόσμου. Ἡ δὲ ποιητικὴ δημιουργία τῆς Σάνδης ἀπέρρεεν ἀπὸ τῶν δύο τούτων αἰτίων, τῆς μελέτης τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν περιπτειῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου της. Γεννηθεῖσα ἐν ταπεινῇ οἰκογενείᾳ, ἡτις ἐν τούτοις πρὸς μητρὸς ισχυρίζετο ὅτι ἄγει τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σαξωνίας διὰ τοῦ στρατάρχου Moritz von Sachsen, καὶ ἡτις φαίνεται ὅτι διῆλθε διὰ πολλῶν περιπτειῶν καὶ ἀμαρτιῶν, αὐτὴ αὕτη, ἀμα τῇ ἐξόδῳ ἐν τῷ βίῳ, ἐδοκίμασε πάσας τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰς συγκινήσεις ἀκανονίστου καταστάσεως, εἴτε ὡς θυγάτηρ οἰκογενείας, εἴτε ἀκολούθως ὡς σύζυγος. Ἡτο τέκνον γάμου ἐξ ἀνισογενείας, τοῦ μὲν πατρὸς ἀνήκοντος εἰς τὴν τοῦ λαοῦ, περιπτειώδη διελθούσης τὰ νεανικὰ ἔτη, ἀντελήφθη δὲ λίαν ἐπωδύνως τῶν συνεπειῶν τῶν κοινωνικῶν προλήψεων, τῶν διαιρουσῶν εἰς τάξεις περιφρονουμένας τὰ ἀτομα τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, τῶν ἀμοιβαίων ἀντιπαθειῶν, τῆς ἀδιαφορίας, μέχρι τοῦ μίσους. Ἀκολούθως, ὁ γάμος αὐτῆς δὲν ἐγένετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τὰς συνθήκας ἐκείνας, ἐφ' ὃν ἐδράζεται ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀιδιότης τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τύχην ἡ κατ' ἀνάγκην, ληφθέντων ὑπ' ὄψει συγγενικῶν ἰδιοτροπιῶν, ἡ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῆς κόρης, ἀνωτέρας τοῦ συζύγου καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν φύσιν, οὕτω δὲ καταλήξας

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Ο ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ

κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν διάστασιν, ἦν βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ τὸ διαζύγιον. Διὰ τῶν ἐπωδυνωτάτων τούτων περιπετειῶν τῆς πρώτης αὐτῆς ἡλικίας διελθοῦσα ἡ Σάνδη, καὶ ὡς ὄρφανὴ κόρη, καὶ ὡς διαστᾶσα σύζυγος, γευθεῖσα τῶν πικρῶν τοῦ καθεστῶτος κοινωνικοῦ βίου, ριφθεῖσα μοιραίως εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ τὰς περιπετίας, ἐσχηματίσθη διὰ τοῦ χρόνου ἐν ἴδιᾳ οὔτως εἰπεῖν σχολῇ, ἵς τὰς θεωρίας καὶ τὰ δόγματα ἐζήτησε κατὰ πάντα τρόπον νὰ εἰσαγάγῃ εἰς κοινωνίαν, αἰσθανομένην τὰς αὐτὰς ἐντυπώσεις, τὴν αὐτὴν ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν κρατούντων δογμάτων. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς δοκιμασίας ἀναπι�χεῖσα ἡ Σάνδη, διετύπωσε τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς βίον διὰ λαμπρᾶς εἰκόνος ἐν ἀπασι τοῖς συγγράμμασιν αὐτῆς, μετ' ἀκαθέκτου διαλεκτικῆς ὄρμῆς προσθαλοῦσα κατ' ἔξοχὴν τὸ κοινωνικὸν καθεστῶτον γάμου, ὑπὸ τὸ ὄποιον, καὶ ὡς κόρη καὶ ὡς σύζυγος, δὲν ἐγνώρισε τὴν εὐτυχίαν. Οὕτως ὅσον καὶ ἀν ἐκρίνοντο ἐπικίνδυνα τὰ δι' αὐτῶν ἀναπτυσσόμενα δόγματα ὑπὸ τῆς κριτικῆς, ἥσαν ἐκδηλώσεις εἰλικρινεῖς συντετριμμένης καρδίας, ἀλγεινὰ αἰσθήματα, ἀτίνα δὲν ἡδύναντο ἢ νὰ τύχωσι τῆς ψήφου τῆς δημοσίας γνώμης, ἥτις ἐπὶ τοιούτων θυμάτων ἔχει τὸν λόγον αὐτῆς, ἀξιοῦσα νὰ ἐπιβληθῇ ἐνίστε καὶ εἰς τὴν κριτικήν. Ἀληθῶς, ἡ Γεωργία Σάνδη, ἥς καθίστατο ἡδη γνωστὸν τὸ ψευδώνυμον, ἀλλὰ καὶ αἱ περιπέτειαι καὶ αἱ δυστυχίαι τοῦ πρώτου βίου, κατετάσσετο εἰς τὴν χορείαν τῶν πρώτων συγγραφέων τοῦ καιροῦ, ἡ δὲ φήμη αὐτῆς, ὡς ἐλαφρὰ πνοὴ ἀνέμου, κατὰ πρῶτον διεδίθετο εἰς Γαλλίαν, καὶ συγχρόνως καθ' ἀπασαν τὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἐν περιπετείαις γεννηθεῖσα συγγραφεὺς τῆς Λαιλίας δὲν ἦτο πρωρισμένη νὰ διέλθῃ τὸν βίον ἐν τῇ μελέτῃ καὶ τῇ ἡρέμῳ ἐργασίᾳ τοῦ σπουδαστηρίου. Ἐν τῷ ὄργανισμῷ αὐτῆς ἔσφυζε ζωηρὸν φαίνεται τὸ αἷμα ἐκεῖνο, τὸ ὄποιον ἄλλοτε ἐθέρμανέ τινας τῶν ὑποτιθεμένων προγόνων της, τοὺς ἀκαθέκτους ἐκείνους πρίγκιπας τῆς Σαξωνίας, περὶ ὧν τοσαῦτα ἐγράφησαν καὶ ἐθρυλήθησαν, τοῦ ἀτάκτου τῶν ὄποιων βίου ἦτο καὶ αὕτη ἀπόγονος καὶ κληρονόμος. Ἡ Σάνδη, καὶ μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτῆς ἀνατολὴν ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ὄρίζοντος τῆς Γαλλίας, ὡς ἀστὴρ πρώτης τάξεως, μεθ' ὅλας τὰς ἐπιβεβλημένας ἡδη αὐτῇ νέας κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις, ἐξηκολουθήσε διάγουσα τὸν αὐτὸν ἀκανόνιστον καὶ ἀτακτὸν βίον, τὸν χαρακτηρίζοντα τὰ νεανικὰ τῆς θυέλλης καὶ πάλης ἔτη αὐτῆς, καὶ εἰς ὃν ὀφείλομεν ἀναμφιστόλως τὰ ἀριστα τῶν ποιητικῶν αὐτῆς προϊόντων. Ἡ ἄλλοτε ἐρωμένη καὶ συνεργάτις τοῦ Ἰουλίου Σανδώ, ἀφ' οὗ ἔμεινεν αὐτῇ καὶ τὸ ψευδώνυμον, σχετισθεῖσα ἡδη ἐν τῷ κόσμῳ τῶν παρισιῶν γραμμάτων μετὰ τῶν ἔξοχωτάτων αὐτῶν ἀντιπροσώπων, συνέδεσε μετ' ὀλίγον στενοτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀλφρέδου Μυσσέ, τοῦ περιπαθεστάτου τῶν λυρικῶν τῆς νέας Γαλλίας, τοῦ κατ' ἔξοχὴν νοσήσαντος τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος καὶ διατυπώσαντος τὸ ἀπόρρητον καὶ τὸ πένθος τῆς νόσου ταύτης δι' ἀλγεινῶν στροφῶν, γνησίου ἀδελφοῦ ἐν πνεύματι τοῦ Βύρωνος, τοῦ Χάινε, τοῦ Λεοπάρδη. Ὁ ἀτυχῆς ποιητὴς τοῦ Ρόλλα καὶ τῶν Νυκτῶν εἶχε καταστῆ-

ὁ ἐπιστήθιος τῆς Σάνδης φίλος, le Sécretaire intime, ὡς ὑπαινίσσεται αὐτὴ ἡ ἱδία ἐν τῷ ὁμονύμῳ μυθιστορήματι, περιγράφοντι τὴν ἐν Ἰταλίᾳ μετ' αὐτοῦ διαμονὴν. Φυγόντες τὴν τύρην τῶν Παρισίων, μετέβησαν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν πέρα τῶν Ἀλπεων θελκτικὴν χερσόνησον, ὅπου θάλλουσιν αἱ μύρτοι, ἐκεῖ δέ, ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ιστορίας, ὑπὸ τὰς τέρψεις καὶ τὴν ἀμοιβαίστητα, διηλθον τὴν χρυσὴν σελήνην τοῦ μέλιτος. Ἐν Βενετίᾳ κατ' ἔξοχὴν τὸ ποιητικὸν ζεῦγος διηλθε, καθὰ φαίνεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τῆς Σάνδης, τὰς γλυκυτέρας τῆς ἐφημέρου ἐνώσεως στιγμάς. Ἄλλ' ἐκεῖ ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ διάστασις, ἡ μυθιστορικὴ ἐκείνη ρῆξις, περὶ ἣς τοσαῦτα ἔμελλον νὸν θρυληθῶσι καὶ νὰ γραφῶσι. Δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ οἴκου, τῆς καρδίας, εἰς ἣ οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ εἰσέλθῃ καὶ νὰ ἐξετάσῃ. Σημειω μόνον ὅτι ἐκ τῆς διαστάσεως ταύτης τῶν δύο μεγάλων συγγραφέων προήλθε βραδύτερον περιεργος φιλολογία, κακεντρεχῶς ἐξετάσασα καὶ ἀναλύσασα σχέσεις, αἵτινες ἐδικαιούντο νὰ διατελῶσιν ἀπόρρητοι ἀπὸ τῆς περιεργείας τοῦ δημοσίου, ίκανῶς τραυματίσασα τὴν καρδίαν τῆς συγγραφέως τῆς Λαιλίας, ἥτις δὲν ἐδίστασε καὶ αὕτη νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν παράδοξον ἐκεῖνον ἀγῶνα, ἵν' ἀπολογηθῇ κατὰ τῶν ἀποδοθεισῶν αὐτῇ μομφῶν ἐπὶ ἀπιστίᾳ καὶ ἀσπλαγχνίᾳ πρὸς τὸ νοσοῦν ἐκεῖνο τέκνον τοῦ αἰῶνος. Οὕτως ἐγράφη ἡ μυθιστορία Elle et lui, εἰς ἀπάντησιν ἐτέρας τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μυσσέ Παύλου Lui et Elle, ἥκιστα βεβαίως διαλύσασα τὴν κατ' αὐτῆς προκατάληψιν τῆς δημοσίας γνώμης, ἐξακολουθούσης νὰ θεωρῇ τὸν παθόντα ποιητὴν ὡς θυσιασθέντα ὑπὸ τῆς ἀσταθοῦς Λαιλίας. Ἀδηλον τί συνέβη μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων συγγραφέων ἐν Βενετίᾳ. Ἄλλα καὶ ἀν ἔπταισεν ἡ Σάνδη, μὴ κρίνωμεν αὐτὴν διὰ τοῦ μέτρου, δι' οὗ μετροῦμεν τοὺς κοινοὺς τῶν βροτῶν· ὡμεν δ' ἐπιεικεῖς πρὸς τὰ ἔξοχα τῶν πνευμάτων, ἀπὸ τῶν παραπλανήσεων τῶν ὄποιων δυνάμεθα ἐκάστοτε καὶ νὰ τερπώμεθα καὶ νὰ διδασκώμεθα, εἰσερχόμενοι εἰς κόσμους νέους, οὓς ἀδύνατον νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων φαντασία.

Μετὰ τὸ ἀλγεινὸν τοῦτο ἐπεισόδιον ἐν τῷ βίῳ τῆς Σάνδης, αὕτη ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους, ἀλλ' ἀκμαιοτέρα καὶ ἀνδρικωτέρα. Ἡ μόνωσις τοῦ σπουδαστηρίου δὲν δημιουργεῖ πάντοτε τὸν συγγραφέα, ἀλλ' ὁ ἀγῶν τοῦ βίου καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ καθημεριναὶ συγκινήσεις. Ἡ κατὰ τοῦ καθεστῶτος δυσαρέσκεια, τὸ πάθος, ἡ ἀκατάβλητος δίψα τοῦ ἰδεώδους εἶνε τοσαῦται ἀφορμαὶ δυνάμεως καὶ ἐργασίας διὰ τὸν ἀθλητὴν τοῦ πνεύματος. Καὶ ὑπῆρχον τότε ἐν Γαλλίᾳ πλεῖστα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αἵτια, προκαλοῦντα τὴν πάλην καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι κρείτιγον μέλλοντος. Ἡ αὐρηλιανὴ δυναστεία δὲν ἐβασίλευεν ἐπὶ ρόδων ἐν τῇ πατρίδι τῆς ἐπαναστάσεως. Καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τοῦ ἔθνους ἐτελεῖτο ζύμιωσις, ἐμπνέουσα ἡδη ἀνησυχίας εἰς τοὺς προνοητικωτέρους περὶ ἐπικειμένης καταστροφῆς. Πολιτικοὶ δυσηρεστημένοι πάσης ἀποχρώσεως ὑπέσειον καθ' ἐκάστην ἐν ἀμφοτέροις τοῖς νομοθετικοῖς σώμασι τὰ

θεμέλια τοῦ κυβερνητικοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους αἱ κυβερνήσεις διεδέχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλας ἀσταθεῖς, ὑποχωροῦσαι εἰς τὴν ἐκάστοτε ἀπὸ τῶν τάξεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐξερχομένην νέαν δύναμιν, ἥτις ἀποσυνείθετο, ἅμα τῇ ἐπιτεύξει τοῦ θριάμβου. Ἡ τρίτη τάξις, διὰ τοῦ Γυιζώτου κατ' ἔξοχήν, καταλαβοῦσσα τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου, διεχειρίζετο αὐτὴν αὐθαδῶς, τείνουσα νὰ δημιουργήσῃ πλουτοκρατικόν τι σύστημα, ἐπὶ τοῦ τιμήματος μόνον τῆς ψήφου ἐρειδόμενον. Ἐκ τῶν αἰτίων δὲ τούτων ἀνεπτύσσοντο καθ' ἐκάστην, εὐρίσκοντα ἀπήχησιν παρὰ τῇ συνειδήσει τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ποικίλα σχέδια καὶ συστήματα κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀναδιοργανώσεως, μὴ διστάζοντα καὶ ἀπέναντι τῶν τολμηροτάτων ὄνειρων. Οἱ Σαινισιμωνιακοί, οἱ Φουριερικοί, ὁ Λερού, ὁ Προυδών, ὁ Λουδοβίκος Βλάγκ, ὁ Λαμενναί, ὁ Καρέ, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι νεφελοκοκκυγικῆς πολιτείας ἰδεολόγοι, ἐκήρυττον διὰ πάσης γλώσσης τὸ τέλος τοῦ καθεστῶτος καὶ τὴν ἀνατολὴν λογικωτέρου μέλλοντος, συμφώνου πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Γεωργία Σάνδη δὲν ἐδίστασε νὰ κατέληθῃ καὶ ν' ἀναμιχθῇ καὶ αὔτῃ ἐν τῷ πανδαιμονίῳ ἐκείνῳ τῶν ἴδεων καὶ τῶν πόθων, οἵτινες ἐτάραπτον τὴν συνειδήσιν τῆς Γαλλίας. "Αμα τῇ ἐπανόδῳ αὐτῆς εἰς Παρισίους, σχετισθεῖσα μετὰ δημοτικωτάτου καὶ φιλελευθερωτάτου ἀνδρὸς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐνὸς τῶν ἡγετῶν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, τοῦ ἐκ Βούργης Μιχαήλ, κατῆλθεν ἀπὸ τῶν ἡρέμων κορυφῶν τῆς τέχνης εἰς τὸν στρόβιλον τῆς κοινωνικῆς πάλης. Καθίστατο ἥδη φανατικὴ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ἡ νεφελώδης Δριϋδίς, ἡ θρησκευτικὴ ἱέρεια τῆς νέας κοινωνίας, οὐχὶ πλέον νευρικὴ ἱεροφάντις τῆς τέχνης, ἀλλ' ἐπαναστατικὴ μοῦσσα νέου κόσμου, οἶον ἐδιδάσκετο αὐτὸν ἐκ τῶν ἐκάστοτε μεταβαλλομένων σχέσεων αὐτῆς μετὰ τῶν ἐνθουσιωδεστέρων ἡγετῶν τῆς ἀγγελλομένης νέας τάξεως, τοῦ Μιχαήλ κατὰ πρῶτον, ἀκολούθως δὲ τοῦ φιλοσόφου Λερού, ἡ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ιερέως Λαμενναί. Αἱ σχέσεις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐπέδρασαν βαθύτατα ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Σάνδη· ὅφείλομεν δ' εἰς αὐτὰς οὐκ ὀλίγα ἀξια λόγου ἔργα, ἀποπνέοντα τὰς τάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων. Οὕτως ἐγράφησαν αἱ Ἑπτὰ χορδαὶ τῆς Λύρας, αὔτῃ ἡ ἐπτάχορδος ἀληθῶς ψυχὴ τῆς συγγραφέως, ὑφισταμένη ἀλλεπαλλήλως ποικίλας ἐντυπώσεις, αἰσθήματα, τέρψεις, ἐκάστοτε νέαν ἐμπνευσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας. "Ενεκα τοῦ εὐμεταβόλου τούτου χαρακτῆρος τῆς Σάνδης, ἡ τέχνη αὐτῆς ὑπέστη ποικίλας μεταμορφώσεις ἐκ τῶν ἐκάστοτε νέων δημιουργικῶν παραγέντων, τῶν ἐπιδρῶντων ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτῆς, πολλάκις δὲ καὶ ἐλυμάνθη, ὑπείκουσα εἰς τὰς ἀξιώσεις μᾶλλον τοῦ καιροῦ, ἡ εἰς τὰ δόγματα τοῦ καλοῦ. Αὔτῃ αὔτῃ ὅμοιογετὶ τὸ ἀμάρτημα τοῦτο, εἰς ὃ οὐχὶ ἄπαξ δυστυχῶς ὑπέπεσεν, ὑποκύψα εἰς τὰ συμφέροντα, τὴν δημοτικότητα τῆς ἡμέρας, ἥεις τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Ἀλλ' ἡ τέχνη εἶνε ἀμερόληπτος· οὐδέποτε δικαιοῦται ὁ ἀληθῆς ποιητής νὰ κατέληθῃ, συνταράσσων καὶ οὗτος τὰ ἐφήμερα κοινωνικὰ πάθη, καθιστάμενος ὄργανον χυδαίων παθῶν καὶ ἐνστίκτων· ἡ θεωρία

τοῦ αἰώνιου καλοῦ ἐν τῇ φύσει, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶνε ἡ ἀποστολὴ τῆς τέχνης, ἡ δυναμένη ν' ἀπαθανατίσῃ τὸν ποιητήν, δότις διὰ νὰ καταστῇ ἀληθῶς τοιοῦτος, ὅφείλει ν' ἀποφεύγῃ διαγκωνιζόμενος μετὰ τοῦ ὅχλου τῆς ἡμέρας, νὰ καταφεύγῃ δὲ μόνον εἰς τὰς κορυφάς, ἐκεῖ ὅπου ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ γαλήνη τῆς θεωρίας καὶ τῆς σκέψεως.

'Ἐν τοῖς ἐπαναστατικοῖς τούτοις χρόνοις τοῦ ποιητικοῦ βίου τῆς Σάνδης ἐγράφησαν πλεῖστα μυθιστορικὰ αὐτῆς ἔργα, πρὸς ὥρισμένον σκοπὸν τείνοντα, τὴν κατὰ τοῦ καθεστῶτος δυσπιστίαν, ἐν κοινῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνατρεπτικῶν τῆς πυρετώδους ἐκείνης ιστορικῆς περιόδου, τῆς προηγηθείσης τῆς κοινωνικῆς θυέλλης τοῦ 1848. Οὕτως ἐγράφησαν ὁ Σπυρίδων, τὸ 'Α μάρτη μα τοῦ Κ. Ἀντωνίου, ὁ Ὁράτιος, αἱ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὴν Μαρίαν, ἡ Λουκρητία Φλοριάνη, ὁ Κονσουέλος, ἡ Ἰωάννα, ἡ Μικρὰ Φαδέττη, τὸ Τέλμα τοῦ Διαβόλου, καὶ πλεῖστα ἄλλα, κηρυχθέντα καὶ ὑπὸ τῆς αὐτηροτάτης κριτικῆς ἀξια τὴν πρώτην νὰ καταλάβωσι θέσιν ἐν τῇ δημιουργικῇ ἔργασίᾳ τῆς ἀνησύχου ἐκείνης περιόδου, ἐπιδράσαντα δὲ βαθύτατα ἐπὶ τῶν πνευμάτων, οὐ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἡσαν οἱ χρόνοι ἀκαταπάύστου ἐπαναστατικῆς ἔργασίας, τῶν ὄνειρων προσεχοῦς ἀποκαλύψεως νέου κοινωνικοῦ κόσμου, πρὸς δὲ ἄπαντες προσεπάθουν νὰ συντελέσωσι, προσφέροντες τὸν ὄβολὸν αὐτῶν. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ ποίησις, ἡ μυθιστοριογραφία, ἀπ' ἀντιθέτου ἀφετηρίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸν τέρμα τείνουσαι, ὑπεσκαπτὸν τὰς κοινωνικὰς βάσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου· ἀνατρεπτικαὶ θεωρίαι διημιλλῶντο καθ' ἐκάστην ἐπὶ μείζονι τόλμῃ, ἐπὶ ἐπιθέσει· οὕτω προέβαινεν ἀφ' ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἡ καταιγίς, ἡ πρωρισμένη νὰ συνταράξῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἐκ θεμελίων. «Ἀνιᾶ ἡ Γαλλία», ἀνεφώνησε μιᾶς τῶν ἡμερῶν ὁ ἄλλοτε τρυφερὸς ψάλτης τῶν Μελετῶν, ὁ μελαγχολικὸς ραψῳδὸς τοῦ Ἰοκελύνου, ὁ ἀριστοκρατικὸς προσκυνητὴς τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος, ἥδη ἀκκιζόμενος πρὸς τὰς ἀκρας δημοκρατικὰς θεωρίας, καταστὰς εἰς τῶν τολμηροτάτων νεωτεριστῶν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ βήματος, διὰ δὲ τῆς Ἰστορίας τῶν Γιρονδίνων ἀπολογηθεὶς καὶ αὐτῶν τῶν παρεκτροπῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν σκοτεινῶν παθῶν τῆς ἡμέρας γράψας ἐποποιίαν μᾶλλον ἡ ιστορίαν τῶν μεγάλων ἡμερῶν τῆς Γαλλίας. Ἀληθῶς εἶχε δίκαιον νὰ ἀνιᾶ ἡ Γαλλία, ἡ Εὐρώπη, ἐκ τοῦ παρισταμένου ἐκείνου θεάματος, τῆς ἀνατροπῆς πάντων τῶν ὑφισταμένων λογικῶν κανόνων, τῆς καταβάσεως τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τοῦ οἰκτροῦ σταδίου τῶν κοινωνικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων, ἵνα καταστῶσιν ὄργανα ἐφημέρων σκοπῶν. Μετὰ τὴν κολοσσιάν ἐκείνην ἔργασίαν ἐπῆλθε ταχέως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ διογματικὸν καθεστώς τοῦ Γυιζώτου, τὸ κράτος τῆς τρίτης τάξεως καὶ τῶν ἀστῶν, ὑπεχώρει εἰς τὸν νέον κοινωνικὸν παράγοντα, τὴν τετάρτην τάξιν, τὸν λαόν, ἀνευ διακρίσεως τιμήματος, εἰς δὲ ἐπελθούσης τῆς ἐπαναστά-

σεως τοῦ 1848, παρείχετο καὶ τὸ δίκαιον τῆς πανδήμου ψηφοφορίας πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἐγκαινισθείσης νέας τάξεως.

Ἐν τῇ διαταράξει καὶ τῇ ἀνατροπῇ ἐκείνῃ τῶν ὅρων τοῦ βίου καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ἄπορον πῶς ἡ ἀνδρόφρων συγγραφεύς, ἡ ἱστορικὴ αὕτη πρόδρομος τῆς *Louïzης Michel*, ἡ ἐξίσου μετὰ τῶν τολμηροτάτων ἐπαναστατικῶν συντελέσασα εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς νέας καταστάσεως, δὲν ἐπεζήτησε νὰ εἰσέλθῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γαλλικὴν συνέλευσιν, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Λερού, τοῦ Λαμενναί, τοῦ ἐκ Βούργης *Μιχαὴλ* καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῆς παλαιῶν συνεργατῶν ἀσχοληθῇ ἐπὶ εὔρυτέρου ἥδη πεδίου εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν δημιουργίαν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἡ τοσοῦτο παραπαίσασα γαλλικὴ ἐκείνη συνέλευσις οὐδαμῶς ἄπορον νὰ παρεῖχε τὸ δίκαιον τῆς ἐν τῇ συνελεύσει ἔξαιρετικῆς παραστάσεως εἰς τὴν συγγραφέα τοῦ *'Ορατίου*. Οὐχ ἡττον ἡ δρᾶσις αὐτῆς ὑπῆρξε ζωηρὰ καὶ εὐρεῖα καὶ ἔξω τῆς συνελεύσεως, εἴτε ἐν τῷ ἡμερησίῳ τύπῳ, εἴτε ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως. Οὕτω συνειργάσθη μετὰ τοῦ φανατικοῦ ἐκείνου Βαρβέ ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ, τῷ «Δήμῳ τῶν Παρισίων», δημοσιεύσασα 'Ἐπιστολὰς εἰς τὸν Λαόν, μετ' ὀλίγον δ' ἐπελήφθη τῆς ἐκδόσεως ἰδίας ἐφημερίδος, τοῦ «Ἀγῶνος τοῦ Λαοῦ», ἡς ἐλάχιστοι ἀριθμοὶ ἐδημοσιεύθησαν. 'Αλλ' ὅτι διήγειρε σκανδαλώδη θόρυβον περὶ τὸ ὄνομα τῆς Σάνδης κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον τῶν πολιτικῶν σκανδάλων ἦτο ἔγγραφόν τι τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργείον, ἀποδοθὲν εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς Σάνδης, μεγάλως δ' ἀνησυχῆσαν τὰς καθεστηκίας τάξεις τῆς Γαλλίας. Ἡ μεγάλη συγγραφεὺς εἶχε κατέλθει, πῦξ καὶ λάξ ἀγωνιζομένη, ἐν τῷ θορυβώδει ἐκείνῳ ἐπαναστατικῷ ἀγῶνι, ἀναξίῳ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν αὐτῆς καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτῆς πνεύματος. Φεῦ! εἶνε ἡ νόσος τῶν ἡμετέρων δημοκρατικῶν κοινωνιῶν, τῆς πανδήμου ψηφοφορίας, ἡ καταλαμβάνουσα ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τὰ μᾶλλον εὐγενῆ καὶ αἰθέρια πνεύματα, καὶ αἰθίδαζουσα δ' αὐτὰ ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς αἰωνίας ἀληθείας, τῆς θεωρίας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ρίπτουσα αὐτὰ ἀπαισίως εἰς τὸν κονιορτὸν τῶν παθῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων, ἀπορροφῶντων τὰς κρατίστας καὶ εὐγενεστάτας τῶν δημιουργικῶν αὐτῶν δυνάμεων. Οὕτως ἀπεσθέσθησαν πολλαὶ διάνοιαι πρὸ τοῦ τεθέντος αὐταῖς διλήμματος — τῆς ἐν τῇ μονώσει τοῦ σπουδαστηρίου ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτου ἐργασίας, ἡ τῆς πέριξ κοινωνικῆς ἀφομοιώσεως. Ἡ Σάνδη ἐγένετο θῦμα ἐπίσης, ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, τῆς νόσου ταύτης, παρὰ τὰς παραδόσεις καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ φύλου τῆς, ἐπεμβᾶσα εἰς ἀλλότρια ἔργα, οὕτω δὲ πλέον ἡ ἄπαξ βεβηλώσασα τὴν ἴερὰν τέχνην, προσκυνήσασα ξένους θεούς, ἐνῷ ἥρκει αὐτῇ ἡ ἀθάνατος θεότης τῆς τέχνης, ἡς κατὰ προνομιοῦχον ἐπίνευσιν τῆς φύσεως ἐτάχθη τοσοῦτον ἔξοχος μυσταγωγὸς καὶ ἴεροφάντις.

Ἐπὶ τέλους τὸ πολιτικὸν τόλμημα τῆς δευτέρας Δεκεμβρίου τοῦ 1851 ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν ἐνεργὸν πολιτικὸν βίον τῆς Σάνδης, ἡτις φοβηθεῖσα προσωπικὴν κα-

ταδίωξιν, ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει ἴσως τῆς Στάελ, ἀπηνῶς καταδιχθείσης ἀλλοτε ὑπὸ τοῦ πρώτου Ναπολέοντος, κατέφυγεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Βρυξέλλας, ἀλλ' ἐπανέκαμψε μετ' ὀλίγον εἰς Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Ἡδὴ ἐζήτησε τὴν ἡσυχίαν, διὰ ν' ἀφιερωθῆ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην· καὶ εὗρεν αὐτὴν ἐν τῷ πατρῷ τῷ κτήματι ἐν Nohant, ἀπομακρυθεῖσα τῆς κοινωνικῆς τύρβης. Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ περιόδῳ τοῦ βίου της, ὥριμος ἥδη ἀπὸ πολλοῦ τὴν ἡλικίαν, κατέστη ἡ ἐργατικωτάτη τῶν συνεργατῶν τῆς «Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων», ἀπὸ τῆς συντάξεως τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποχωρήσει ἄλλοτε, κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτῆς πυρετοῦ, οὕτω δ' ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ παγκοσμίῳ περιοδικῷ τὰ τελευταῖα τῶν μυθιστορικῶν αὐτῆς ἔργων, ἐξ ὧν τὰ κράτιστα εἶνε ἡ Ἐξομολόγησις νέας κόρης, ἡ ἀδελφή μου 'Ιωάννα, ἡ Λαλούσα Δρυς, τὸ Κύπελλον, ἡ Μαριάννα καὶ ἄλλα. Τὰ ἔργα ταῦτα κατ' οὐδὲν μὲν ἐκράτυναν τὴν ποιητικὴν φήμην τῆς Σάνδης, ἡτις ἀπὸ πολλοῦ ἥδη χρόνου ἦτο θεμελιωμένη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, οὐχ ἡττον ἐκάστοτε διήγειρον τὸν θαυμασμὸν καὶ τὰς συγκινήσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου, ἀπὸ δεκαετηρίδων ἐθισθέντος νὰ παρακολουθῇ μετ' ἐνθουσιώδους ἐνδιαφέροντος τὴν ποιητικὴν στασιοδρομίαν τῆς συγγραφέως τῆς Λαιλίας, ἡτις ἐν καθεστηκίᾳ ἥδη ἡλικίᾳ, μακρὰν τῆς τύρβης τῶν κοινωνικῶν παθῶν, τῆς πάλης τοῦ βίου, ἀφιερωθῆ εἰς τὴν θεραπείαν τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων, Ἐστιάς τοῦ οίκου, ἐνδιαφέρουσα τοῖς φίλοις καὶ τοῖς οἰκείοις, οἰκοδέσποινα εὐεργετικὴ εἰς τοὺς χωρικοὺς τῶν περὶ τὸν πύργον τοῦ Nohant, οἵτινες ἀληθῆ ἔτρεφον πρὸς τὴν φιλάνθρωπον κυρίαν αὐτοῦ λατρείαν, καταστᾶσαν ἀληθῶς εὐεργέτιδα τῶν πενήτων καὶ τῶν πασχόντων, οὐδέποτε ἀρνηθεῖσαν τὴν συνδρομὴν αὐτῆς, ζητουμένην ὑπὸ τῆς δυστυχίας.

Ἡ Γεωργία Σάνδη ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοξοτάτων χαρακτήρων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀληθὲς πρόβλημα, τὸ ὅποιον ἀπόκειται οὐχὶ εἰς τὴν κριτικὴν ἢ τὴν αἰσθητικὴν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φυσιολογίαν νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ καθορίσῃ. Πολλάκις παρέστησαν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ιστορίας γυναῖκες, ἔξασκήσασαι προφανῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συγχρόνων, προκαλέσασαι δὲ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ δημοσίου. Ἡ λεπτότης τοῦ πνεύμωτος αὐτῶν, τὸ ὑπερτεροῦν αἰσθῆμα ἐν πάσῃ αὐτῶν σκέψει ἢ πράξει εἶνε ἰσχυρὰ ἐλατήρια, δυνάμενα νὰ προσελκύσωσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τοῦ ψυχροτέρου, τοῦ μᾶλλον κατ' αὐτῶν προκατειλημμένου ἀνθρώπου. Ἐξαιρουμένων τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐβασίλευσαν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεραι τοῦ εἶδους των, μέγα διαδραματίσασαι πρόσωπον, καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ ἐν τοῖς γράμμασι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πολιτικῇ, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐγένετο ἐν στενῷ κύκλῳ, ἔμμεσος μᾶλλον, οὐδὲ εἶχε τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποιον ἐχαρακτήρισε τὴν ἐργασίαν τῆς Σάνδης. Ἀληθῶς ἡ κυρία Στάελ, κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐξήσκησεν ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τοῦ δημοσίου

Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΣΑΝΔΗΣ

*Αποκαλυφθεὶς τῇ ιο Αύγουστου ἐν Σάτρῳ.— "Εργον Αἰμέ Μιλλέτ.

πνεύματος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος μακρῷ ἀγῶνι αὐτῆς, ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ αὕτη, μεθ' ὅλην τὴν περιφανῆ θέσιν καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῆς ἔξοχου γυναικὸς, οὐδέποτε διετυπώθη τοσοῦτον εὔρεται, τοσοῦτον καθολική, ὃσον ἡ ἐπιρροὴ, ἢν ἔξησκησεν ἡ Γεωργία Σάνδη ἐπὶ τῶν συγχρόνων της. Ἡ Στάελ ἔξεπροσώπει τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀγῶνα συγκεκριμένης τινὸς ὄμάδος δυσηρεστημένων ἑκλεκτῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἀπετέλει τὸν πυρῆνα, ἐξ ἀδρότητος μᾶλλον πρὸς τὴν γυναικα, ἥκιστα δὲ ἐκ πραγματικῆς ἐπιρροῆς καὶ ἀναγνωρίσεως. Ἡ συγγραφεὺς τῆς Κορίννης ὁφείλει τὴν δημοτικότητα αὐτῆς μᾶλλον εἰς τὴν ἀφρονα καὶ πείσμονα καταδίωξιν τῆς πρώτης αὐτοκρατορίας, ἢ εἰς τὰς περὶ τῆς Γερμανίας σελίδας, δι' ὧν διενοήθη νὰ ἐπικρίνῃ ἐμμέσως τὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ καταδικάσῃ δι' ὑπαινιγμῶν καθεστῶς, βαρέως ἥδη ἀνεχόμενον ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους· ἡ δὲ κοινωνικὴ αὐτῆς σημασία, ἡ ἑθνικὴ δημοτικότης προηλθον ἐκ τῆς καταδιώξεως ταύτης, οὐχὶ δ' ἐκ τῶν ἐντυπώσεων σελίδων τινῶν τῆς Γερμανίας, ἐν αἷς ἔξαιρονται μόνον αἱ αἰσθηματικαὶ ἀρεταὶ τῶν Γερμανίδων καὶ ἡ ξανθὴ αὐτῶν κόμη, τὰ νεφελώδη αἰσθήματα τῆς τότε ἀκμαζούσης ρωμαντικῆς Σχολῆς, τὰ ἀνέφικτα ὕψη μεταφυσικῆς φιλοσοφίας, καὶ παρ' αὐτῆς ἵσως μὴ προσηκόντως κατανοηθείσης, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πραγματικοῦ αὐτῆς ἀγῶνος ἐν τῷ εἰδυλλιακῷ ἐρημητηρίῳ τοῦ Coppet. Ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ τῆς Σάνδης ὑπῆρξε πάντη διάφορος· ἡ γοητεία αὐτῆς δὲν περιωρίσθη παρά τινι τάξει μόνον, ἀλλ' ἔξεδηλώθη ἐπὶ εύρυτέρας μερίδος τῆς κοινωνίας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι πλεῖσται τῶν ἰδεῶν αὐτῆς ἔξελέγχονται οὐχὶ πρωτότυποι, ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀτόμων, μεθ' ὧν ἐκ περιτροπῆς συνεσχετίσθη, ἀλλ' οὐχ ἡττον, ὡς παρετήρησεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τοῦ βίου αὐτῆς δ' Ἐρρῆτος Χάίνε, ἐλάμβανε τὰς ξένας ἰδέας, ἀπέδιδε δ' αὐτὰς λαμπροτέρας διὰ τῶν συγγραμμάτων της. Οὕτως ἀριστοτέχνης λαμβάνει ἀκατέργαστον ἡ κατειργασμένον μέταλλον, κατορθοῖ δὲ ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν ἄλλον τύπον, λαμπρότερον καὶ τεχνικώτερον. Ἀπητεῖτο ἀληθῶς ἔξαιρετικὴ κριτικὴ ικανότης, ἵνα κατανοηθῇ ἡ κεκρυμμένη πατρότης τοῦ ἔργου τῆς συγγραφέως. Ἐν τούτῳ ἀπέκειτο ἡ δύναμις τῆς Σάνδης καὶ ἡ ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου· ἡ δὲ σημειρινὴ κοινωνιστικὴ ἐργασία, ἡ κατὰ τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου βιαία κριτικὴ τῶν ἐπιζητούντων τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐλευθέρου ἐρωτο, καὶ ἄκοντας ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὴν χιμαιρικὴν ποιήτριαν τῆς Ἰνδιάννης καὶ τῆς Λαιλίας μᾶλλον, ἡ εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς πολιτείας τοῦ Φαλαγκτηρίου καὶ τῆς ἄνευ γάμου καὶ οἰκογενείας κοινωνικῆς τάξεως τῶν συγχρόνων μεταρρυθμιστῶν. Δυστυχῶς δὲ ἀγῶν, ὑπὲρ οὖ τοσοῦτον ἐπιμόνως ἔξησκησε τὰς ποιητικὰς αὐτῆς δυνάμεις ἡ Σάνδη, ἥτο ἀνάξιος τοῦ εὐγενοῦς καὶ λεπτοῦ αὐτῆς πνεύματος. Τὸ συμπέρασμα τῆς μακρᾶς αὐτῆς ἐργασίας ἔξελέγχεται ἥδη ἄχαρι, δυστυχές, δυνάμενον μόνον νὰ προσαγάγῃ τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀναστάτωσιν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, νὰ διαταράξῃ πάσας τὰς σχέσεις αὐτοῦ, νὰ ρίψῃ τὸν δισταγ-

μὸν, τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ψυχρότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἡ νὰ δημιουργήσῃ μόνιμόν τι, εὐγενὲς καὶ γενναῖον, δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν ἡθικώτερον σύνδεσμον, εἰς τινα εὐδαιμονεστέραν καὶ ἀνωτέραν κατάστασιν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ οἰκογένεια ἥτο καὶ ἔσται ἡ ἀμεσωτάτη καὶ ἡ στερεωτάτη κοινωνικὴ βάσις, αὐτὴ ἐν σπέρματι ἡ πρώτη κοινωνία, ἀναπτυσσομένη διὰ τοῦ χρόνου καὶ εὐρυνομένη μέχρι τῶν τελευταίων ὥριων, οὕτω δὲ τελοῦσα τὸν φυσικὸν καὶ ἡθικὸν αὐτῆς προορισμόν, τὸν στενώτερον καὶ ἀσφαλέστερον σύνδεσμον τῆς ἀνθρωπότητος. Πᾶσα ἄρα κατ' αὐτῆς προσβολὴ ἡ ἀμφισβήτησις εἶνε αὐτῆς τῆς κοινωνίας ἀμφισβήτησις, τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ἐδράζεται, καὶ δι' ὧν κραταιοῦται τὸ ἡθικὸν αὐτῆς καθεστώς, τὸ ὅποῖον κατ' ἀνάγκην θέλει κλονηθῆ, κλονουμένης ἐκ τοῦ προτέρου τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ βάσεως καὶ ἀφετηρίας.

Ἡ Σάνδη ἡμάρτησεν, ἐπλανήθη ἐν τῇ ἡθικῇ ἀπόψει τῆς κοινωνίας, παρανοήσασα τοὺς θεμελιωδεστάτους θεσμοὺς αὐτῆς, οὕτω δὲ ἔξασκήσασα δλεθρίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου μετὰ τοσοῦτων ἄλλων ἀνατρεπτικῶν τῆς αἰώνιας κοινωνικῆς τάξεως, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπορρεύσασα, περιεβλήθη τὴν ιερὰν σφραγίδα τοῦ χρόνου καὶ τῆς ιστορίας, κυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτῆς, ὡς ποιητρίας, ὡς ἀνωτέρου δημιουργικοῦ πνεύματος, εἶνε ἔξοχον, θαυμάσιον. Πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τῆς δὲν θέλουσι καλυφθῆ ὑπὸ τῆς λήθης τοῦ μέλλοντος, διότι ἀνέπτυξεν ἐν αὐτοῖς τὰ λεπτότατα τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας, τὰς τρυφερωτάτας παθήσεις, τὰς γοητευτικωτάτας συγκινήσεις τοῦ ἀνθρώπου, πάσχοντος ἡ εὐδαιμονοῦντος, ἐν τῇ τρίβῳ βαίνοντος τῆς ἀληθείας ἡ πλανωμένου. Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ ίσχὺς τοῦ πνεύματος, τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀθανασίας. Θέλουσι συγγνωσθῆαι αἱ μαρτίαι αὐτῆς, ὅτι ἡ γάπησε πολύ. Ἀληθῶς ἐκ τῆς ἀγάπης ταύτης, ἐκ τοῦ πόθου τοῦ ἰδεῶδους καὶ τοῦ τελείου προηλθον μᾶλλον αἱ πλεῖσται τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῆς, ἡ πατήθη καὶ παρεπλανήθη. Ἀλλ' ἡ τέχνη τοῦ συγγραφέως, αἱ ὑψηλαὶ τάσεις τοῦ ποιητοῦ θέλουσι καλύψη διὰ τῆς λαμπτήδονος αὐτῶν τὰ ἀμαρτήματα, καὶ τὰς πλάνας τοῦ κοινωνικοῦ μεταρρυθμιστοῦ. Τοῦτο ἀνεγνώρισεν ἔκπαλαι ἡ κριτική, τοῦτο ἀναγνωρίζει σήμερον ἡ Γαλλία διὰ τῆς ἀνεγέρσεως μνημοσύνου ἀνδριάντος εἰς τὴν συγγραφέα τῆς Λαιλίας, τοῦ Ὁρατίου καὶ τῆς Βαλεντίνης.

N. ΚΑΖΑΖΗΣ.

Παρόραμα. Ἐν σελ. 34. «Ἀνιᾶ ἡ Γαλλία» ἀντὶ «Αγιᾶται κ.τ.λ.

Σ. Δ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιευμένης ἐν τῷ παρόντι τεύχει εἰκόνος τοῦ εἰς τὴν Γεωργίαν Σάνδην ἀνεγερθέντως ἐσχάτως ἀνδριάντος, τῇ παρακλήσει ἡμῶν ὁ πολυμαθής φίλος καὶ καθηγητής τοῦ φυσικοῦ δικαίου κ. N. Καζάζης, ἀπέστειλε τὴν ἀνωτέρω ὥραίαν μελέτην περὶ Γεωργίας Σάνδης, δι' ἣν ἐκφράζομεν αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας μας.